

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ СУПЕРЕЧОК

HISTORY OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF MEDIATION AS AN ALTERNATIVE WAY OF RESOLVING ADMINISTRATIVE AND CIVIL DISPUTES

Лошицький М.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова

Солонько М.Ф., к.ю.н.,
доцент кафедри публічного та приватного права
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова

Новак А.В., к.і.н.,
доцент кафедри публічного та приватного права
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова

Одним із способів вирішення проблеми завантаженості судів є впровадження та розвиток альтернативних, несудових способів вирішення спорів, серед яких особливе місце посідає інститут медіації, суть його полягає у вирішенні спорів за участю третьої незалежної сторони – медіатора. Важливим фактором на шляху України в європейську спільноту виступає ефективне мирне вирішення конфліктів. Однією з нових форм подолання конфлікту, яка до цих пір залишається в тіні не тільки в нашому житті, але і в науці, праві є практика медіації.

В статті автори висвітлюють питання застосування медіації при вирішенні соціально-правових суперечок, при цьому акцентують увагу на тому, що інститут медіації як альтернативного способу вирішення суперечок запровадився в Україні порівняно нещодавно. Водночас у світі вже склалися певні підходи до вивчення різних аспектів медіації, опрацювання яких є необхідною складовою процесу формування національного доктринального підґрунтя для запровадження правового регулювання медіації в Україні. Медіація як спосіб вирішення правових спорів та розв'язання конфліктів має давню історію, що бере початок ще з античних часів, в українському суспільстві питання медіації датуються початок роботи Києво-Могилянської академії.

Автори наголошують, що метою медіації в Україні є зручний і швидкий спосіб вирішення спорів, який повинен відрізнятися гнучкістю і гарантувати виконання рішень, прийнятих в ході процедури медіації, водночас і заощадити судові витрати. Зокрема, можна замінити фінансові витрати судового розгляду в порівнянні з врегулюванням спору мирним шляхом. В статті також зроблено аналіз діючого законодавства в частині вирішення суперечок за допомогою альтернативного шляху, в тому числі і за допомогою медіаційної процедури.

Позитивною стороною медіації також є те, що за своєю природою вона фактично виключає протиправність дій сторін та застосування протизаконних схем, оскільки в ній беруть участь обидві сторони на правах паритету.

Ключові слова: суперечка, спір, конфлікт, альтернативне вирішення спору, медіація, медіатор, суд, посередник, арбітраж.

One of the ways to solve the problem of court congestion is implementation and development alternative, non-judicial methods of resolving disputes, among which the institution of mediation occupies a special place, its essence consists in resolving disputes with the participation of a third independent party – a mediator. Effective peaceful resolution of conflicts is an important factor on Ukraine's path to the European community. One of the new forms of conflict resolution, which still remains in the shadows not only in our lives, but also in science and law, is the practice of mediation.

In the article, the author highlights the issue of the use of mediation in the resolution of social and legal disputes, while emphasizing the fact that the institution of mediation as an alternative method of dispute resolution was introduced in Ukraine relatively recently. At the same time, the world has already developed certain approaches to the study of various aspects of mediation, the study of which is a necessary component of the process of forming the national doctrinal basis for the introduction of legal regulation of mediation in Ukraine. Mediation as a method of resolving legal disputes and resolving conflicts has a long history, dating back to ancient times, in Ukrainian society, mediation issues date back to the beginning of the work of the Kyiv-Mohyla Academy.

The author emphasizes that the goal of mediation in Ukraine is to offer a convenient and fast way of resolving disputes, which should be flexible and guarantee the implementation of decisions made during the mediation procedure, save court costs. In particular, it is possible to replace the financial costs of court proceedings in comparison with the settlement of the dispute by peaceful means. The article also analyzes the current legislation in terms of resolving disputes using an alternative way, including through the mediation procedure.

The positive side of mediation is also that, by its very nature, it actually excludes the illegality of the actions of the parties and the use of illegal schemes, since both parties participate in it on equal terms.

Key words: dispute, dispute, conflict, alternative dispute resolution, mediation, mediator, court, intermediary, arbitration.

Постановка проблеми. В українському суспільстві вже після отримання статусу незалежної держави в «науковому повітрі» почала лунає думка щодо альтернативного вирішення суперечок. В першу чергу це стосувалося альтернативного вирішення господарських та трудових спорів за допомогою незалежного арбітра. З часом, коли Україною було обрано напрямок побудови європейської держави, а тим самим прагнення вступу до Європейського Союзу – постало питання інтеграції та гармонізації національного законодавства із законодавством та стандартами Європейського Союзу. В першу чергу це стосувалося реформи судової влади із запровадженням нових для України інститутів присяжних та медіаторів з метою демократичного способу вирішення конфліктів

фізичних та юридичних осіб шляхом звернення до суду. Потреба в запровадженні інституту незалежних арбітрів (медіаторів) була викликана й фактором завантаженості судів, а тим самим тривалістю розгляду судових суперечок. Тому, в наукових колах, а згодом і на законодавчому рівні утвердилося думка про те, що вирішення правових конфліктів лише через органи судової влади не може бути єдиним способом подолання правових суперечок. Саме тому вирішення суперечливого питання шляхом використання медіації як альтернативного способу врегулювання конфлікту наразі є актуальним.

Аналіз науковий досліджень. На національному рівні питанням медіації як інституту врегулювання суперечок поза (до) судовим шляхом займалися наступні дослідники:

Бліхар М., Бондарчук Н., Бондарчук О.І., Бугайчук А., Мотиль Г.О., Моківська Н., Огренчук Г.О., Токарева К.С., Ясиновський І.Г.

Мета статті. За допомогою діалектичного методу пізнання в праві дослідити шляхи становлення та окреслити етапи розвитку інституту медіації.

Виклад основного матеріалу. В самій найрозвинутішій країні існують правові конфлікти, більш того ці конфлікти виникають і знаходять свій розвиток у численних сферах людського життя. Атрибутом демократичної, соціально-правової держави вважається наявність альтернативних правових механізмів розв'язання соціально-правових конфліктів із максимальним дотриманням інтересів усіх без виключення зацікавлених сторін.

Інститут медіації, який останнім часом в західних країнах заробив солідну репутацію, викликає все більшу зацікавленість в Україні. Саме слово «медіація» походить з латинської мови (*mediatio*) й означає посередництво. Медіація – це добровільний процес розв'язання конфлікту, під час якого сторони самі вирішують, що є його предметом, та яким має бути результат цих переговорів; для досягнення компромісу запрошується нейтральна третя сторона (посередник). Мета медіації полягає не в тому, щоб установити, хто є винним, а хто постраждалим, а в тому, щоб допомогти сторонам зрозуміти, у чому полягає сутність спору між ними, та досягти консенсусу. Медіація є доцільною, якщо у сторін є намір і бажання вирішити суперечку [1, с. 133].

На думку Володимира Мотилія під медіацією слід розуміти структурований конфіденційний процес, в якому сторони добровільно за допомогою одного або декількох медіаторів на взаємній основі прагнуть вирішити конфлікт. Медіація є однією з найбільш поширених альтернативних форм врегулювання спорів у сучасних демократичних правових державах, і її популярність стрімко зростає. Медіація отримала особливого поширення і розвитку в країнах Західної Європи [2, с. 46].

В наукових колах вважають, що саме в античний період зародилася медіація, так як побудова конструктивного діалогу між сторонами є основним завданням медіатора. Перші прообрази медіації як різновиду судової справи застосовувались і під час рідинно-племінного устрою, і в давньогрецьких містах, і у римській державі, а також у середньовічній Європі.

Так, зокрема у Стародавній Греції існував такий важливий суспільно-правовий інститут, як проксенія, що походить від слова «гостинність». Під ним розумілося звернення до посередника з метою встановлення й підтримки зв'язків, ведення переговорів і взаємодії між окремими громадянами, сім'ями, родами, племенами й навіть містами-державами. Такий посередник іменувався *proxenetas*. Це була здатна до конструктивного спілкування та наділена здоровим глуздом людина, яка вважалася довіреною особою для встановлення або підтримання дружніх стосунків у сім'ї, роді, державі, користувався гостинністю, привілеями, шаною й повагою. Такий посередник у силу звичаю ніс обов'язки як перед довірцем, так і перед приймаючою стороною. Він мусив піклуватися про інтереси обох сторін і всіляко сприяти їх здійсненню. Досягти цього *proxenetas* міг тільки за допомогою сприяння в узгодженні інтересів і досягненні угод між сторонами. Саме проксена можна вважати своєрідним «попередником» медіатора [3, с. 31].

На українському просторі питанням ведення діалогу приділяв увагу визначний український діяч, богослов, письменник, філософ, ректор Києво-Могилянської академії (1710–1716) Феофан Прокопович. Зокрема, питанням ведення диспуту присвячується Книжка п'ята «Про закони і правила належного ведення диспуту» його «Логіки». Диспут визначається Ф. Прокоповичем як вирішення проблеми того, яка з двох протилежних точок зору є непо-

рушною, коли мислителі або інші знавці вивчають стійкість бази кожної з них і правила, на які вони спираються, почавши діалог. Один із них зважає на аргументи іншого, а той, у свою чергу, намагається оскаржити антетичний для нього принцип, або на захист того самого принципу стає перший, а інший робить спроби спростувати його твердження. І якщо відсутня третя, незацікавлена особа, яка не пристає на жодний з конфліктуючих боків, то починається справжня бійка прибічників різних точок зору [4, с. 44].

Важливим документом часів Київської Русі стала Новгородська берестяна грамота, в якій було визначено можливість врегулювання спору шляхом примирних процедур. З'явився древній обряд побратимства, який обмежував використання кровної помсти серед населення у зв'язку з розвитком цивілізації слов'ян, де усвідомлювались негативні наслідки конфліктів. «Медіаторами» найчастіше виступала православна церква в особі священників, які користувались повагою населення, а така процедура отримала назву «посередництво» або «клопотання» [5, с. 208].

Проте у сучасному її розумінні медіація зародилась у 1976 р., під час проведення Паундської конференції. На ній було представлено два документа, котрі у майбутньому становитимуть політичну платформу вирішення спорів як у США, так і в багатьох інших країнах світу. Першим із них була доповідь судді У. Бергера, котрий зазначав, що тогочасне американське суспільство було надзвичайно невдоволене системою судочинства, зокрема: високими судовими витратами, тривалістю судового процесу, надмірною його формалізацією та надзвичайно високими цінами на юридичні послуги. Вихід із цієї ситуації Бергер вбачав у використанні альтернативних способів вирішення конфліктів [6, с. 210].

Сьогодні процедура примирення сторін виражається в активній ролі суду на стадії підготовки справи до судового розгляду і зводиться, по суті, до спроби уникнути дорогої і не завжди ефективної процедури розгляду справи в судовому засіданні шляхом укладення сторонами мирної угоди. Медіатори повинні бути компетентними і мати необхідні знання у сфері медіації. Важливими чинниками є належне навчання і постійне вдосконалення їх теоретичних і практичних навичок у сфері медіації з урахуванням всіх вимог стандартів або вимог, пов'язаних з їх акредитацією.

Метою медіації є пошук рішення, прийняттого для обох сторін. Головне, щоб обидві сторони вважали, що це рішення є оптимальним та прийнятним. Тобто медіація працює не лише з правовою позицією, а й з реальним інтересом людини, що виходить за межі юридичного вирішення питань у суді. У процесі медіації не встановлюють винного у ситуації та не доводять, хто більше правий [6, с. 209].

На думку Марії Бліхар використання медіації як альтернативного способу стосовно судового розгляду та вирішення правових конфліктів цілком узгоджується із правом будь-яким не забороненим законом засобом захищати свої права і обов'язки від порушень і протиправних посягань, що закріплено у ч. 5 ст. 55 Конституції України [7, с. 78].

В сучасну Україну медіація прийшла вже як напрацьована технологія в середині 90-х років, медіаційні центри почали працювати з 1997 року (в Одесі). Вперше медіацію було застосовано в рамках цивільного судочинства. Громадськими «Групами медіації» Донецька, Луганська, Одеси, Києва, Криму, Харкова, де вона апробувалася в різних сферах – у трудових, сімейних спорах, спорах сусідів, у цивільних провадженнях [8, с. 134].

В 1994 році Верховна Рада України приймає Закон «Про міжнародний комерційний арбітраж», цей Закон виходить з визнання корисності арбітражу (третейського суду) як методу, що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі,

і необхідності комплексного врегулювання міжнародного комерційного арбітражу в законодавчому порядку; враховує положення про такий арбітраж, які є в міжнародних договорах України, а також в типовому законі, прийнятому в 1985 році Комісією ООН з права міжнародної торгівлі і схваленому Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму законодавстві [9].

В 1998 року Указом Президента України було утворено Національну службу посередництва та примирення, яка є постійно діючим державним органом, створеним Президентом України для сприяння врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів). Основними завданнями Служби є: сприяння взаємодії сторін соціально-трудоових відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними; прогнозування виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) та сприяння своєчасному їх вирішенню; здійснення посередництва і примирення під час вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); забезпечення здійснення соціального діалогу, вироблення узгоджених пропозицій щодо розвитку соціально-економічних та трудових відносин в Україні [10].

В 2004 році було прийнято Закон «Про третейські суди», у відповідності до статті 1 він регулює порядок утворення та діяльності третейських судів в Україні та встановлює вимоги щодо третейського розгляду з метою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб. До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин [11].

16 листопада 2021 року було прийнято Закон «Про медіацію» визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Згідно з частиною 2 статті 3 Закону України «Про медіацію» медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу. Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, ней-

тральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [12].

Медіація полягає в регулярних переговорах між сторонами та медіатором, а участь у медіації та укладення медіаційної угоди за результатами здійснюється на добровільних засадах. Медіатор – є незалежним, має відповідну кваліфікацію, знання та досвід, керує переговорами та допомагає сторонам знайти оптимальне рішення. Значення медіації для правової системи тієї чи іншої держави розкривається через її переваги над судовим розглядом та іншими альтернативними способами вирішення спорів. Основними перевагами медіації над судовим розглядом традиційно визначають: 1) швидкість розгляду спору порівняно із переваженими судами; 2) відсутність чіткого процесуального порядку, що сприяє готовності сторін до співробітництва; 3) сторони приймають рішення самостійно шляхом консенсусу, що в перспективі забезпечує добровільне виконання прийнятних домовленостей; 4) судові рішення задовольняє інтереси лише однієї зі сторін, тоді як результатами медіації задоволені усі сторони; 5) медіація спрямована на перспективу, тобто налагодження комунікації сторін для співпраці у майбутньому, тоді як судовий розгляд має ретроспективний характер та дає правову оцінку відносинам, які склалися у минулому [13, с. 206].

На думку Наталії Бондарчук ціль медіації – це спонукання сторін спору в досягненні консенсусу, який надалі письмово фіксується. Також варто зазначити, що медіація – це краща альтернатива судовому процесу, яка зберігає можливість звернення до суду у будь-який час, за бажанням однієї зі сторін. Вона не гарантує вирішення проблеми, але дає шанс на вирішення її поза судом, з дотриманням основних принципів: – рівноправності сторін; – нейтральності та неупередженості медіатора; – конфіденційності; – добровільності участі в процесі медіації [14, с. 12].

Висновок. Медіація як альтернативний спосіб вирішення суперечки в неюрідичному порядку прискорює процес збалансування протилежних інтересів та сприяє швидкому вирішенню справи. Водночас медіація як позасудовий інститут вирішення спорів в першу чергу має будуватися на високій ступені довіри до медіатора та вимагає від сторін відпрацювання моделі ділового спілкування під час вирішення справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрозд О.Ю. Зарубіжний досвід застосування медіації та інших альтернативних процедур вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 133–136.
2. Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 46–52.
3. Ясиновський І.Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-2, том 1, с. 31–33.
4. Огренчук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів. Дисертація на здобуття ауктового ступеня к.ю.н. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2016. 213 с.
5. Токарева К.С. Етапи впровадження медіації. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 2 (23) Том 4, 2018. С. 208–212.
6. Бондарчук Н., Бугайчук А. Проблеми правового регулювання медіації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 209–213.
7. Бліхар М. Медіація як спосіб вирішення адміністративних спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 78–82.
8. Довгань В.В., Бондарчук О.І. Становлення та перспективи розвитку інституту медіації в Україні як одного із видів альтернативного вирішення господарських спорів. *Нове українське право*. 2022. Вип. 1. С. 132–136.
9. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 року № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>
10. Положення про Національну службу посередництва та примирення: Указ Президента України від 17 листопада 1998 року № 1258/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1258/98#Text>
11. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>
12. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
13. Токарева К.С. Значення медіації в контексті розвитку правової системи України. *Наукові записки*. Серія: Право. 2019. Спецвипуск. Випуск 7. С. 204–209.
14. Бондарчук Н., Мошківська Н. Сучасні тенденції впровадження медіації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 11–15.